

3. Mathesius V. On linguistic characterology with illustrations from modern English// Internat.conf. on linguistics.- New York.-1929.-P.56-63.

Summary

The present article deals with both theoretical and practical aspects of typological study of non-related language systems. Special attention is paid to some research approaches to comparative analysis of etiquette lexis in Ukrainian, English and Hungarian.

УДК 811.111' 373.46+ 81 – 115

СЕМАНТИЧНЕ ПОЛЕ ТЕРМІНА ТА ЙОГО СТРУКТУРА

Алієва О.Н.

Львівський національний університет імені Івана Франка

Проблема значення терміна є однією із найактуальніших і предметом досліджень та дискусій у сучасному семасіологічному термінознавстві. Фахова термінологія займає суттєве місце у системі мови, і метою будь-якого термінологічного дослідження є вивчення спеціальних терміносистем, їх структури та функцій, притаманних терміну. Питання ускладнюється тим, що смисли та семантичні межі термінів, їх точність та однозначність (як бажана, але складна для досягнення вимога) є рухомими та зазнають змін.

У термінознавстві увага акцентується на вивченні поняття „семантичне поле”. Починаючи з кінця ХІХ ст. вчені розрізняли дві семантичні функції мови – функцію відображення понять (смислу) і функцію референції (позначення). Лінгвістичні дослідження не можуть обходитись без достатньо розвинутого концептуального апарату та методів логічного аналізу. Дослідження проблеми лінгвістичних смислів та значення є неможливими без логічного аналізу.

Увага у сучасних семантичних дослідженнях акцентована на питаннях структури лінгвістичних об'єктів, тобто розподілу досліджуваного матеріалу. Ч. Філлмор, М. Мінський, Дж. Лакофф та інші вважають одним із найсуттєвіших типів структурного розподілу фрейм. Так, Ч. Філлмор акцентує на тому, що „зміст тієї чи іншої лексичної одиниці фрейму неможливо зрозуміти, не знаючи внутрішньої структури фрейма в цілому... Семантичний опис можливий за умов попередньої деталізації концептуальної схеми, яка покладена в основу фрейма” [5, с.49].

Приналежність певного термінологічного смислу слова до окремої семантичної підсистеми (семантичного поля) дає змогу терміну вільно функціонувати, а також взаємодіяти з іншими мовними одиницями терміносистеми. Функціонування мовних одиниць, як загальноновживаних, так і термінологічних, є процесом, який відбувається на семантичному та прагматичному рівнях.

Отже, кожен окрему терміносистему потрібно розглядати і вивчати як єдину групу взаємопов'язаних понять. Особливості вивчення термінологічної лексики, функціонування та взаємозв'язків окремих термінологічних систем пояснюються тим, що в загальноновживаній лексиці слово постає як сукупність смислів, і зв'язки між ними в рамках однієї лексичної одиниці можуть бути розмитими. У певному термінологічному полі термін починає функціонувати в одному (чи максимум у декількох близьких) смислах. Зазначимо, що окремий термінологічний смисл досліджуваної одиниці може бути відмінним від загальноновживаного змісту, а отже потребує окремого вивчення. На нашу думку, така „віддаленість” смислів є тільки поверхневою, оскільки між усіма смислами (як загальноновживаними, так і термінологічними) існує постійний зв'язок та наявність структури. Пояснення структури цих зв'язків здійснюємо шляхом виокремлення семантичного компонента – інваріанта. У рамках системи мови кожної спеціальної термінологічної системи існують досить специфічні співвідношення між термінологічною лексикою та загальноновживаною лексикою, як їх джерелом.

У сучасній лінгвістиці існує також точка зору у сфері семантичних досліджень, яку поділяє низка зарубіжних вчених: Ч. Морріс, А. Рей, С. Делесаль та інші, які розглядають семантику у широкому сенсі як три взаємопов'язані сфери – „синтактика – інформація про реальні та потенційні сполучення знаків, семантика (у строгому сенсі) - інформація про відношення знаків до того, що вони позначають, і прагматика – інформація про відносини між знаками і тими, хто ними користується ” [3, с.289]. Під час аналізу мовних одиниць часто не зустрічаємо розмежування між явищами семантичного та прагматичного характеру. Лінгвісти доходять висновку про те, що до розуміння поняття семантики потрібно додати соціальний аспект, де роль фактору експресивної (чи емотивної) оцінки є надзвичайно розвиненою, а часто і превалюючою. А.Рей та С.Делесаль вважають, що „аналіз таких значень потребує врахування соціологічних факторів: щоб визначити ці значення, необхідно мати в розпорядженні інформацію про місце відповідного денотата в системі культурних уявлень” [3, с.291].

Напрямок „філософії імені” можна вважати одним із найяскравіших напрямів вивчення „чистої семантики”. Цей науковий напрям охоплює цілу низку історичних формацій та епох у розвитку науки та культури. Мова розглядається в цілому як сукупність „імен” речей, і яким би випадковим не було ім'я, сутність найменування завжди залишається невинуватою, вона відображає тією чи іншою мірою сутність речей. Мова розглядається як шлях до пізнання сутності речей та процесів у широкому розумінні. Такими дослідженнями займались ще в античній філософії, середньовіччі та в наш час (М.С. Трубецький, О.Ф. Лосєв,

Є.М. Верещагін, В.Г. Костомаров та інші). Розуміння імені як функції (тобто продовження цього напрямку досліджень) було узагальнено у математичній логіці, починаючи з Г. Фреге, згодом А.Черч, Б. Рассел та інші.

В іншому ракурсі розглядається питання значення французькими лінгвістами у середині – кінці ХХ ст.(М. Мерло-Понті та інші). Вони вважають, що значення слова не є йому притаманне назавжди, оскільки залишається дещо у самому понятті, на що значення слова лише натякає. Теорія „семантичного осаду” М. Мерло-Понті є однією із найфундаментальніших концепцій ХХ ст., і деякі її положення досить тісно та концептуально пов’язані і з поняттям семантичних полів.

Структурне дослідження лінгвістичного явища передбачає комплексний підхід. В. фон Гумбольдт зазначав: „для того, щоб людина змогла зрозуміти хоча б одне слово не просто як душевний потяг, а як членороздільний звук, який позначає поняття, уся мова повністю та у всіх своїх зв’язках повинна бути закладеною в ній (людині). У мові немає нічого поодинокого, кожний окремий її елемент виявляє себе лише як частина цілого” [1, с.313, 314].

У семантиці лексичної одиниці відображаються різні ознаки, які притаманні тим об’єктам чи явищам, які позначає дана лексична одиниця. Співвідношення між семантикою лексичної одиниці та позначуваними реаліями навколишньої дійсності можна охарактеризувати як співвідношення між денотатом та сигніфікатом. Проблема взаємовідносин значення (і смислу) та позначуваного поняття (об’єкта) полягає у виявленні сутності семантики слова, його логічних та мовних аспектів. Ця проблема не є новою для мовознавства, згадаємо, що Блаженний Августин писав про подвійну природу мовного знака (*signum = signans + signatum*), що відповідає у наш час білатеральній концепції, представником якої є Ф. де Соссюр та його послідовники. Як лінгвісти, так і логіки, які вивчали проблему значення (і смислів) мовного знака, підкреслюють необхідність розмежування смислової структури слова на об’єктивний та суб’єктивний аспекти. Зв’язок між цими аспектами може мати в кожній мовній одиниці різний характер, як в якісному, так і в кількісному плані.

Наступним питанням, яке постає під час аналізу - як поєднуються між собою елементи структури мовного знаку, і яким чином можна пояснити усі ці взаємозв’язки? Питання структури терміна ускладнюється тим, що він аналізується одночасно і в статистиці, і в динаміці (синхронному і діахронному планах). Нашим завданням є дослідити терміно-одиницю функціонально (функціонування кожного окремого смислу слова) і аналітично (виокремлення спільного семантичного компонента – інваріанта із його семної структури), та проаналізувати вплив інваріантного компонента на функціонування терміна у термінологічному семантичному полі. У процесі досліджень структури мовного знака користуємося науковими узагальненнями та абстрагуємось від деяких мовних реалій, зосереджуючись на досліджуваному явищі.

Застосування понять „синхронія” та „діахронія” є умовним методологічним засобом, адже синхронію не можна буквально вважати історичною дійсністю мови, це лише один із можливих підходів до вивчення мовних явищ. Погоджуємось із думкою Г. Шпета, що „під структурою слова мається на увазі не

морфологічна, синтаксична чи стилістична побудова... Структура є конкретною побудовою, окремі частини якої можуть змінюватись у „розмірі” чи навіть у якості, але жодна частина із цілого *in potentia* не може бути усунена без руйнування цілого. *In actu* деякі „елементи” можуть виявитися у стані ембріональному, чи такими, що дегенерували, атрофувались. Проте, *схема* структури від цього не страждає” [6, с.382].

О.О.Потебня зазначав, що „наша думка за змістом є або образ, або поняття, третього середнього між ними немає... Тому думка з боку форми, в якій вона входить у свідомість, може бути не тільки образом чи поняттям, але і уявленням чи словом, звідки є зрозумілим відношення слова до поняття ” [2, с.151]. Якщо розуміти структуру терміна у такому ракурсі, то, на нашу думку, вона є складним відображенням дійсності, що пояснює полісемічний термін через інваріант.

Синтагматичне та протилежне йому вивчення мовних одиниць – парадигматичне – відомі в семасіології як проблема вивчення термінологічних полів, яку теоретично оформив Й. Трір. Вживання терміна в межах одного термінологічного поля надає йому однозначного розуміння і, як зазначає А.В. Суперанська, «поле – це екстралінгвістична область, із якою співвідноситься термін, і всередині поля зазвичай спостерігаємо певну лінгвістичну упорядкованість елементів» [4, с.113].

Проблему значення мовної одиниці досліджували Ч.К. Огден та А.А. Річардс, Г. Стерн, Х. Санден, А. Рудскогер, Ст. Ульманн та інші. Зокрема, Ст. Ульманн розглядає дослідження значення слова як процес, який має два напрями: функціональний та аналітичний. Аналітичний напрям передбачає розкладення мовної одиниці на найменші структурні компоненти - смисли, в той час як функціональний напрям вивчає функціонування мовної одиниці безпосередньо в тих системах, де вони „існують”. Функціональний підхід до вивчення значення тісно пов’язаний із вивченням термінологічних полів та їх зв’язків між собою.

Беручи до уваги теоретичний огляд праць, проаналізуємо термін *blend*. У лексикографічних джерелах [7;8;9;10] подається його опис, який складається з понад 14 смислів, серед яких: **blend** *n* L19. 1) *A blending; a mixture formed by blending various sorts or grades (of spirits, tea, tobacco, wool, etc.) or personal or abstract qualities.* L19. – у загальноживаній лексиці та термінологічній, в т.ч. у живопису - Змішування; суміш (купаж), складена шляхом змішування різних видів чи сортів (спиртів, чаю, тютюну і т.д.) чи приватних чи абстрактних якостей. 5) *Поліграф.*(в т.ч. виготовлення репродукцій) - злиття сюжетів. **Blend** *v.* 1 *t.* - 1) = *blind* *v.*1. OE-E17. – осліплювати, позбавляти зору. 2) *fig.* *Blind* the understanding, judgement, or moral sense of. ME-L16. – *переносно* – затемнювати розуміння, судження чи моральне почуття чогось [7, с.63; 8, с.67; 9, с.91; 10, с.241].

Для виявлення семантичного інваріанта простежимо етимологічну основу цього терміна. Англо-саксонське *blendan* означало «робити сліпим» чи «засліплювати». Готське *blandan* походить від давньонорвезької основи *blanda-* (змішувати), яка має відношення до давньоанглійського *blandan* (змішувати). Лінгвісти вважають, що первісне його значення не може зводитись тільки до

германського (потрібно зауважити, що існувало і германське *blenden* – «вводити в оману»), а має певний зв'язок із *blind* (сліпий), яке у свою чергу походило від індоєвропейського *bhrendhos*, що позначало не лише сліпоту, а й спантеличення, збентеженість і темноту.

Таким чином, враховуючи етимологічне коріння та семантичний розвиток терміна, а також семантичну структуру, визначаємо його інваріантність із застосуванням методики «значення - смисл» С.О. Гурського та методу опозицій М.С. Трубецького.

Важливим є визначення диференційних сем, які складають інваріант даного терміна та водночас його відмінність від усіх інших. Якщо взяти за семантичну основу опозиції «характер (чи вид) процесу, який оперує матеріальними компонентами чи почуттями», то диференційною семою (семантичною ознакою) у даній основі є ознака «суміш» (на відміну від інших видів, характерів процесів) (наприклад, опозиції *blend* : : *analyse* (змішувати : : аналізувати), *blend* : : *delimit* (*differentiate*) (змішувати : : розмежовувати (диференціювати)).

Наступною спільною семантичною основою для зіставлення та опозиції є виокремлення основної риси, яка б характеризувала процес змішування і була релевантною саме для того типу «суміші», який позначає даний термін. У нашому випадку цією ознакою виступає «характер відносин між компонентами суміші». Для слова-терміна *blend* диференційною ознакою є «нечіткість розмежування між компонентами» (для порівняння – *blend* :: *collage* (суміш : : колаж)).

Аналіз смислової семантичної структури терміна (на базі даних лексикографічних джерел) дає змогу простежити, як функціонує інваріантний семантичний компонент у «породженні» кожного смислу у різних термінологічних полях, і з різними суб'єктами – фарби, чай, спирти, тютюн і т.інш.: у смислі 5 – основою опозиції виступає терміно-поле – живопис і поліграфія, та суб'єкти – зображення (сюжети); у сфері живопису при змінних суб'єктах – фарбах, кольорах і т.д. – у смислах: «*mix (components) intimately or harmoniously so that they are inseparable and their individuality is obscured; produce by so mixing.* Е 17. – (в т.ч. у живопису) -змішувати (компоненти) щільно чи гармонійно з метою зробити суміш неподільною, а індивідуальність компонентів такою, що неможливо розрізнити; виробляти, змішуючи таким чином; *v.i.* - *mix or mingle together; unite intimately so as to form a uniform or harmonious mixture; (esp. of colours) pass imperceptibly into each other.* ЛМЕ. – *живопис* - поєднуватися чи змішуватися разом; поєднуватись, гармоніювати (для створення гармонійної суміші); (особливо про кольори, фарби) – переходити непомітно у кожний інший (колір, фарбу); *mix or mingle intimately or closely with; mix harmoniously or thoroughly in (with); pass imperceptibly into.* ЛМЕ. – (в т.ч. у живопису) - щільно поєднуватися із; переходити непомітно у». У фігуральних смислах – *v.t.* 2 *fig.*, а також «*stir up; trouble, agitate, disturb.* МЕ-L16. – бентежити, збуджувати; непокоїти; хвилювати» основою опозиції є семантичне поле «почуття» [7, с.63; 8, с.67; 9, с.91; 10, с.241].

Таким чином, семантичний інваріант складається із сукупності наступних сем: сема 1 – *суміш*; сема 2 - *нечіткість*, відсутність чіткого розмежування між компонентами, які змішуються.

Базуючись на даних проведених досліджень, доходимо висновку, що виокремлення спільного семантичного компонента-інваріанта та його диференційних сем дає змогу простежити формування семантичної структури терміна, а також виникнення численних смислів полісемічного слова-терміна, як процес поєднання стабільного інваріантного компонента із змінними компонентами у синтагматичному плані. Наступним висновком є те, що такий спосіб організації будь-якої сфери людського існування, коли кожна окрема терміносистема вивчається як єдина структура, є необхідною умовою для розуміння лексичних одиниць, що і дає можливість вільного існування та розвитку полісемії, та розуміння багатьох смислів полісемічних слів.

Як підсумок, слід зазначити, що на сучасному етапі розвитку семантичних досліджень серед лінгвістів та різних лінгвістичних шкіл та напрямів немає усталеного чи хоча би оформленого, в основних рисах, підходу до питання визначення термінологічної одиниці. За словами американського лінгвіста Ч.Філлмора „люди мають необхідність у категоризації об'єктів та подій реального світу... Деякі категоризації... мають виключно мовне мотивування... Інші категоризації, принаймні частково, мають немовне мотивування, тісно пов'язане з тим, як люди сприймають об'єкти реального світу... Нам потрібні теорії мовних значень, які не втрачають, а враховують усі ці фактори” [5, с. 59]. Можемо тільки частково погодитися з думкою Ч. Філлмора про те, що питання визначення лексичної одиниці у складі мови „має ставитись по-різному у тому випадку, коли воно стосується лексичних одиниць загальноживаної частини словника, чи в тому випадку, коли розглядається юридична чи яка-небудь інша спеціальна підмова” [5, с. 57]. Безумовно, можемо говорити про численну кількість випадків абсолютно специфічного функціонування тих чи інших слів-термінів у межах фахових терміносистем, але остаточно робити висновки щодо визначення кожної окремої лексичної одиниці можна, тільки враховуючи усі наявні та приховані терміносмисли. Перспективним під час такого аналізу є обов'язкове поєднання досліджень термінологічних смислів із ретельним аналізом (і синхронним, і діахронним) щодо загальноживаних смислів. Виокремлення спільного семантичного компонента – інваріанта дає пояснення усій смисловій структурі терміна та його функціонуванню у різних семантичних полях.

Література

1. Гумбольдт В. фон Избранные труды по языкознанию. – М.: Прогресс, 1984. - 397 с..
2. Потебня А.А. Слово и миф. – М.: Правда, 1989. - 623 с.
3. Рей А. Проблемы и антиномии лексикографии / А. Рей, С. Делесаль. – М.: Прогресс, 1983. – 400 с. – (Новое в зарубежной лингвистике; вып. 14).
4. Суперанская А.В. Общая терминология: вопросы теории / Суперанская А.В., Подольская Н.В., Васильева Н.В. – М.: Наука, 1989. – 245 с.

5. Филлмор Ч. Дж. Об организации семантической информации в словаре / Филлмор Ч. Дж. - М.: Прогресс, 1983 – 400 с. – (Новое в зарубежной лингвистике; вып. 14).
6. Шпет Г.Г. Сочинения. – М.: Правда, 1989. - 608 с.
7. An Etymological Dictionary of the English Language. - Oxford: Oxford University Press, 1991. - 780 p.
8. Bloomsbury Dictionary of Word Origins. – London: Bloomsbury Publishing, 1991. - 583 p.
9. Oxford Illustrated Dictionary. – Oxford: Oxford University Press, 1998. - 1008 p.
10. The New Shorter Oxford English Dictionary on historical principles. - Oxford: Clarendon Press, 1993. - 3801 p.

Summary

The article deals with the research of semantic structure of a term and common semantic component – invariant. Terminological field as integrated structure, which consists of interconnected units, is analyzed. The semantic invariant and its role in the process of formation of the senses and development of terms are investigated.

УДК 811. 111'' 42 (043. 3)

ПОСТМОДЕРНІСТСЬКЕ ТЕКСТОТВОРЕННЯ КРИЗЬ ПРИЗМУ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Бабелюк О. А.

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

Постановка проблеми у загальному вигляді, її актуальність та зв'язок з науковими завданнями. В умовах тотальної глобалізації світу особливо зростає роль та значення процесу безперервного синтезу та діалогу культур [20, с.110; 22] за допомогою мови, завдяки чому вони збагачуються новими ідеями, формами та жанрами. Відповідно до гіпотези Сепіра-Уорфа, між мовою і культурою існує тісний взаємозв'язок, за якого мова "проростає" в культуру, виражає її і є обов'язковою передумовою розвитку всієї культури в цілому [19, с. 223]. Враховуючи такий своєрідний "симбіоз" культури і мови, остання трактується як культурний код нації [14, с. 158], "засіб представлення основних установок культури" [15], "акумуляція знань культури" [3], "транслятор культурної інформації" [21]. Слушну тезу про взаємозумовленість мови і культури висловив Г. Н. Нецименко: "...обидва феномени є автономними, але разом з тим тісно